

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן נ"ה סעיף י"ד. 2021b

מניין מתקיים פנים אל פנים

הרב דוד חיים פיין

תרגום מאנגלית: הרב אהוד בנדל

תשובה זו אושרה על ידי ועד ההלכה (CJLS- Committee on Jewish Law and Standards) ביום י"ד באב תשפ"א, 23 ביולי 2021, בהצבעה של שנים עשר בעד, שישה נגד, והימנעות אחת (12-6-1). בעד הצביעו הרבנים והרבנות: פמלה ברמש, ניט קריין, אליוט דורף, דוד פיין, ג'ן קריל קאופמן, ברי לף, איימי לוין, דניאל נווינס, אברהם רייזנר, טרייסי רוזן, רוברט שיינברג, ואריאל שטופנמכר. נגד הצביעו הרבנים והרבנות: ג'יימי אלפרט, סוזן גרוסמן, ג'ודית האופטמן, מיכה פלץ, דבורה סילבר ואלן ס. וולינג-פילדס. נמנעת: הרבה סוזן ברודי.

שאלה

האם ניתן לקיים מניין כאשר יותר מעשרה יהודים בוגרים יכולים לראות זה את זה דרך ועידת-וידאו אך הם אינם ממוקמים פיזית באותו מקום?

תשובה

במהלך מגפת הקורונה, קיימו קהילות רבות מניינים דרך האינטרנט באמצעות תוכנת זום ופלטפורמות דומות אחרות על מנת להמשיך לקיים תפילה בציבור תוך כדי סגר שהוטל על ידי הרשויות וצווי חירום לשמירה על בריאות הציבור. הרבנים אליוט דורף ופמלה ברמש כיושבי ראש עמיתים של ועד ההלכה (CJLS- Committee on Jewish Law and Standards) פרסמו ב-17 במרץ 2020 מכתב המציע הדרכה בדבר אפשרויות שונות לקיום מניין מרחוק.¹ מכתב ההנחיה ייצג דעות שונות של חברי ה-CJLS אך לא התקיימה עליו הצבעה כעל עמדה רשמית. במכתב, ציינו דורף וברמש את התקדים הקיים של ה-CJLS, התשובה שנכתבה על ידי הרב אברהם רייזנר ב-2001 שהתירה לאדם לצאת ידי חובתו באמצעות חיבור מרחוק אך עדיין דורשת מניין של עשרה באופן אישי.² הרבנים דורף וברמש מדווחים כי "רובנו בוועד ההלכה מאמינים בתוקף שזה צריך להישאר הכלל גם במצב זה של "שעת הדחק" ... עם זאת, מספר חברים בוועד מאמינים שבנסיבות הקשות הנוכחיות, עמדה מקלה יותר על קיום מניין מרחוק עשויה להיות מקובלת, במיוחד לאור העובדה שחלו התקדמויות משמעותיות בטכנולוגיה". לאחר סקירה קצרה של המקורות הרלוונטיים, שבחלקם אדון להלן, כותבים הרבנים דורף וברמש: "במצב משבר זה, באזור שבו רשויות אזרחיות ו/או רפואיות קובעות כי אין זה בטוח שאנשים יתכנסו באופן אישי והן ממליצות או מורות על סגירת בתי תפילה, מותר לקיים מניין שמתתפיו המכונים (עשרה יהודים בוגרים) אינם ממוקמים במקום פיזי אחד.³ לאחר מכן מציע המכתב שתי אפשרויות. גישה אחת הייתה לומר "דברים שבקדושה", תפילות הדורשות מניין, אך את קריאת התורה לקיים ללא עליות לתורה בין אם מתוך ספר תורה ובין אם מטקסט מודפס. הגישה האחרת הייתה לדלג על כל התפילות הדורשות מניין, למעט קדיש אבלים, שידון להלן. המכתב חזר על אופיו הזמני של הפסק (הבלתי רשמי): "אלה שיאפשרו מניין מקוון בלבד, בין אם עבור כל התפילות המחיבות מניין ובין אם רק עבור קדיש אבלים, מגבילים אישור זה לשעת הדחק בשעה שאסור

ועד ההלכה של כנסת הרבנים (CJLS- Committee on Jewish Law and Standards) מספק הדרכה בענייני הלכה לתנועה המסורתית-קונסרבטיבית. אף על פי כן, הרב/ה היחיד/ה הוא/היא הסמכות לפרשנות וליישום כל ענייני הלכה.

אני מודה לחברי הוועד ששקלו מאמר זה על בסיס "מסלול מהיר" בשעה שעבדנו לספק הדרכה מיידידת לשאלה זו. אני אסיר תודה לרב יהושע הלר עבור עבודתו היוצאת מן הכלל בארגון המקורות הרלוונטיים, הטיעונים והחששות בנושא מניין וירטואלי. התשובה שלו היא בונה וככזו, היא עבודה למדנית יצירתית הרבה יותר ממה שמאמר "מתנגדי" זה יכול להעז להציע. אני מודה במיוחד להערות המלומדות למאמר זה שהוצעו על ידי הרבנים אברהם ישראל רייזנר, אליוט נ. דורף, ברי לף, איימי לוין, ורוברט שיינברג. אני מודה גם למשוב המצויין שקיבלתי על רבים מרעיונות אלה מחברי קהילתי "במקדש ישראל ומרכז קהילתי יהודי" בריג'וווד, ניו ג'רזי, בשיתח השבת שלנו ב-3 ביולי, 2021.

¹ CJLS, Elliot Dorff and Pamela Barmash, "CJLS Guidance for Remote Minyanim in a Time of Covid-19." [Guidance for Remote Minyanim in a time of COVID-19 | The Rabbinical Assembly](https://www.cjls.org/guidance-for-remote-minyanim-in-a-time-of-covid-19/)

² Avram Israel Reisner, "Wired to the Kadosh Barukh Hu: Minyan via Internet" CJLS OH 55:15.2001.

[Reisner - internet \(rabbinicalassembly.org\)](https://www.reisner-internet(rabbinicalassembly.org))

³ במושג "יהודים בוגרים" הכוונה כמובן היא יהודים מעל לגיל בר/בת מצווה.

או לא בטוח לעשרה יהודים בוגרים להתאסף פנים אל פנים במשך שבועות [sic] בכל פעם. אישור זה מוגבל גם לאזור שבו רוב בתי הכנסת נדרשו או שהומלץ להם להיסגר לתקופת המשבר. הדבר אינו חל על אלו המצויים באזור שבו הרשויות האזרחיות ו/או הרפואיות לא המליצו ולא הורו על סגירת בתי תפילה להתקהלויות ציבוריות. המכתב מסתיים בכך שהוא מציין את המורכבות של שימוש בטכנולוגיה בשבת ומתייחס לעבודה השוטפת של ה-CJLS בנושא, שאמורה הייתה להגיע לשיאה ב-13 במאי 2020 באישור תשובתו פורצת הדרך של הרב יהושע הלר.⁴

ב-31 באוגוסט, 2020, קיבל ועד ההלכה את תשובתה של הרב פמלה ברמש, בהצבעה של 15-0-1, שאישרה כי כאחת ממספר אפשרויות לאמירת קדיש אבלים "כשאיננו יכולים לעשות זאת פנים אל פנים:.. אנו יכולים להתחבר באופן וירטואלי למניין (בין אם דרך קהילת הבית שלנו או קהילה אחרת) שחבריו נפגשים באופן וירטואלי לקיים מניין ממרחק, עדיף באזור הזמן שלנו, המאפשר לנו להגיד קדיש אבלים, יחד עם אותו מניין. אם האבל או האדם המציין יארציט נספר כאחד מהעשרה הנדרשים למניין, הקשר חייב להיות באמצעות ועידת וידאו ולפחות 10 אנשים בגיל הנספר למניין צריכים להיות יכולים לשמוע האחד את השני (אפילו אם הווידאו מכובה בגלל העדר אפשרות טכנולוגית לסנכרן את השירה)".⁵ הרשאה רשמית זו למניין וירטואלי למטרת אמירת קדיש אבלים הוגבלה לזמן מגפה במקום בו הושת ריחוק חברתי.

עוד קודם למכתבם של הרבנים דורף וברמש ולתשובות של הרב הלר ושל הרב ברמש כתבתי אני תשובה לקהילה שלי, אותה חילקתי לעמיתי חברי כנסת הרבנים באזור ניו ג'רזי שבו כיהנתי באותה עת כנשיא.⁶ באותה תקופה, לא הייתי חבר של ה-CJLS, אבל טענתי באותם קווים כמו מכתבם של הרבנים דורף וברמש, שתמכתי בתקדים של תשובת הרב רייזנר מ-2001, אבל "במצב החירום הנוכחי, שבו רוב הקהילות שלנו סגרו את שעריהן בעיצומם של מאמצי הבלימה של משבר הקורונה, תפילות המועברות בסטרימינג בשידור חי אפילו של אדם אחד (השליח ציבור) עשויות להיחשב כמניין כאשר לפחות תשעה אחרים הזכאים להיספר במניין מחוברים לאתר בזמן ההזרמה." בין המקורות השונים, התרגשתי מדבריו של רבי יהושע בן לוי בתלמוד שאמר: "אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים".⁷ (המקורות הבוחנים עד כמה רחוק יכול אדם להיות מהמניין הפיזי על מנת שייכלל בו, קשורים לדיון בגמרא על כמה רחוק ניתן להגדיר "בית אחד" שבו יש לאכול את קורבן הפסח, המיושמת במפורש על ידי רב יהודה בשם רב לדיני התפילה במניין. חלקתי על "הנחיית ה-CJLS למניינים מרוחקים בתקופת הקורונה" שהוציאו הרבנים דורף וברמש בשתי נקודות. ראשית, די היה לי בכך שיש עשרה יהודים הראויים להיספר למניין המחברים דרך האינטרנט, ואילו "הנחיית ה-CJLS" דרשה כי "המשתתפים חייבים להיות מסוגלים לראות ולשמוע זה את זה באמצעים וירטואליים ולהיות מסוגלים לענות 'אמן' ותשובות ליטורגיות אחרות לשליח הציבור". דרישה זו אושרה על ידי הרב ברמש בתשובתה על אמירת קדיש אבלים בעת מגפה. שנית, הרגשתי חזק שאם אנחנו מאפשרים מניין וירטואלי אז זה צריך להיות מניין בכל המובנים כולל קריאת תורה עם ברכות.

עמדתי בעניין קריאת התורה נבעה מתחושה שאומרת או שיש לנו מניין או שאין לנו מניין, ושחשוב ליצור תפילה וירטואלית שתהיה אמתית ככל האפשר עבור חברי קהילתי. הובלתי תפילות מההיכל, כולל פתיחת ארון הקודש וקריאת תורה במה שהיה, פיזית, מקום ריק חוץ ממני. קבעתי כי על הקורא בתורה לומר את הברכות בהיעדרם של אנשים אחרים, וכי מותר לאדם אחד להמשיך לחזור על הברכות זו אחר זו וכי לא

⁴ Joshua Heller, "Streaming Services on Shabbat and Yom Tov" CJLS OH 340:3.2020a. [Streaming on Shabbat and Yom Tov Heller.pdf \(rabbinicalassembly.org\)](https://www.cjls.org/Streaming-on-Shabbat-and-Yom-Tov-Heller.pdf)

⁵ Pamela Barmash, "How to Recite Mourner's Kaddish while Physically Distancing during a Pandemic," pp. 2-3.

⁶ David J Fine, "Emergency Ruling in Regard to Livestreaming Services," March 14, 2020, התשובה הופקדה בארכיון שהקימה ספריית בית המדרש לרבנים באמריקה במטרה לשמור תגובות רבניות וקהילתיות יהודיות למגפת הקורונה. יודגש כי הייתי מודע לכך שוועד ההלכה עובד על תשובה בנושא וביקשתי וקיבלתי רשות מהרב דורף להפיץ את תשובתי באזור שלי ולכל מי שביקש אותה תוך ציון העובדה בהקדמה לתשובה שהיא "מייצגת את עמדת הכותב ואיננה תשובה רשמית של ועד ההלכה או של כנסת הרבנים".

⁷ תלמוד בבלי, פסחים פ"ה ע"ב. המושג של המלחמה הקרה "מסך הברזל" אפשר שנבע משימושם של חז"ל. ר' בויקיפדיה את הערך "Iron Curtain": [Iron Curtain - Wikipedia](https://en.wikipedia.org/wiki/Iron_Curtain).

יהיה בכך משום ברכה לבטלה, זאת בהסתמך על התקדים שכהן חוזר על ברכת התורה לעלייה השנייה אם אין שם לוי.⁸ בעוד שרוב עמיתי הרבנים איתם שוחחתי בזמן המגפה, שכללו קריאת התורה בתפילותיהם הווירטואליות, התירו לעולה האומר/ת את הברכה להיות במרחב פיזי שונה מזה של בעל/ת הקורא, קבעתי אני שניתן לומר את הברכות רק בנוכחות הפיזית של ספר התורה, זאת בהתבסס על הדרישה בשולחן ערוך ש"הקורא בתורה צריך לאחוז בספר תורה בשעת הברכה".⁹ למרות שלא תמיד אנו עומדים על כך שהעולה לתורה יאחז/תאחז בספר, הם תמיד מסוגלים לעשות זאת. נראה היה לי כי היתר להעתיק את העולה מהקרבה הפיזית לספר התורה עלול לקבוע תקדים מסוכן שינוצל כדי להימנע ממאמצים מיוחדים להנגשת העלייה לתורה לבעלי נידות מוגבלת. במהלך המגפה, הבעל קורא הקבוע שלנו החזיק ספר תורה בביתו, וכשקרא, הוא אמר את כל הברכות. כשאני קראתי מההיכל, אמרתי את כל הברכות. הייתה זו תזכורת חשובה, כך חשבתי, לחשיבות הקרבה הפיזית. לבסוף, נדמה היה לי שלומר את ברכות התורה מבלי להיות פיזית באותו מקום שבו נמצא ספר התורה זה כמו לומר את ברכת המוציא בלי חלה.

הנקודה הראשונה שבה הצגתי גישה שונה מ"הדרכת ה-CJLS למניינים מרוחקים" הייתה הדרישה לראות ולשמוע את שאר חברי המניין. אני נקטתי עמדה מקלה יותר, תוך שאני מתבסס על ההלכה שאם השלישי לזימון (לברכת המזון) עוזב את הבניין הוא עדיין יכול להיספר במניין לזימון אם קוראים לו והוא שומע אותם ומגיב, והם שומעים את תגובתו.¹⁰ הרב רייזנר, בתשובתו מ-2001, מסביר נכונה כי לא ניתן להשתמש בכך כתקדים למניין של עשרה, משום שהתלמוד מבהיר, כשהוא מצטט את עמדתו של מר זוטרא, כי הכלל מוגבל לזימון של שלושה.¹¹ מכיוון שהגמרא מדווחת על מחלוקת בשאלה האם הכלל יכול לחול על מניין של עשרה או רק שלושה, סברתי שניתן לסמוך על הדעה החולקת בשעת הדחק - במצב חירום, כמו, עברנו, מגפה.¹²

כשכתבתי את המאמר הראשוני שלי במרץ 2020 עדיין לא הייתי רהוט בהבדלים בין הזרמה בשידור חי לזום (ופלטפורמות אחרות כגון זו), רהיטות שכולנו צברנו בשנה הקשה האחרונה. תכנת זום מספקת את ההזדמנות לחיבור אודיו וויזואלי דו כיווני, וככזאת, זה עבד, באופן שפלטפורמת סטרימינג חד-כיוונית לא מצליחה לספק את דרישות "הדרכת ה-CJLS למניינים מרוחקים" שהיחידים המהווים את מה שהתרגלנו לכנות בשם "מניין זום" יכולים לראות ולשמוע זה את זה, זאת בהתבסס על הקולא של השולחן ערוך, שמי שנמצא מחוץ לבניין בית הכנסת אבל "מראה להם פניו" (למתפללים בתוך בית הכנסת) מבעד לחלון, יכול להיספר למניין.¹³ רבנים עמיתים רבים דבקו בדרישה זו בכך שעמדו על כך שעשרה יחידים יופיעו במסכים שלהם כשמצלמת הווידאו במצב פעולה, בעוד שאני התרתי מניין גם ללא עשרה מסכי וידאו כל עוד אוכל לאשר חיבור אודיו עם אלה שמצלמת הווידאו שלהם הייתה כבויה.

לקחתי קצת מקום כאן כדי להסביר את ההיגיון והפרקטיקה שלי למניין זום כי אני חושב שזה יכול להיות רלוונטי בהיותי קצת בצד השמאלי של השמאל של ה-CJLS בתיאוריה וביישום של מניין וירטואלי, הקשר שאני מקווה כי יוסיף מעט בהירות לעמדה שלי בחיבור זה. השאלה הנדונה כאן ועל ידי הרב הלר בפני הוועדה היא האם ניתן להמשיך את האישור ל"מניין זום", מניין המתקיים באמצעים וירטואליים, גם מעבר למצב החירום לבריאות הציבור של הקורונה. מכיוון שהסיבה ל"היתר החירום" שהשתנתה מחוות הדעת התקדימית של הרב רייזנר הייתה מצב החירום לבריאות הציבור, תגובה לשאלה הנידונה תצטרך לקחת

⁸ שולחן ערוך, אורח חיים, קל"ה:ח.

⁹ שולחן ערוך, אורח חיים, קל"ט:א נכון שהרמ"א בהגה שם מבין זאת כ"מנהג" וכן נכון שישנה אי בהירות מסוימת האם קארו מתייחס לבעל קורא או לעולה. הקריאה שלי היא שהנוסח "בשעת ברכה" מבהיר שההתייחסות היא לעולה, בנוסף, זהו המנהג הכללי שלנו, שהבעל/ת קורא עומד בצד כדי שהעולה יאחז בעצי החיים במשך הברכות שלפני ואחרי.

¹⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, קצ"ד:ב.

¹¹ תלמוד בבלי, ברכות, מ"ה ע"ב. p. 3. "Wired to the Kadosh Barukh Hu," Reiser, השולחן ערוך מבהיר באותו סעיף שהכלל מוגבל לזימון ושולל מניין של עשרה.

¹² זאת למרות שסתמא דגמרא מסכם שהצעתו של מר זוטרא היא הלכתא והדעה החולקת מדברת על מנין עשרה לכלול שם ה'

בזימון ולא דוקא למנין תפילה.

¹³ שולחן ערוך, אורח חיים, נ"ה:ד.

בחשבון אילו נסיבות השתנו מאז התקבלה תשובתו של הרב רייזנר בשנת 2001, ובאיזו מידה ניתן להשתמש ב"מניין זום" בתוך הקהילות שלנו.

הרב רייזנר, בתשובתו מ-2001, שאושרה על ידי ה-CJLS בהצבעה של 18-2-1 סיכם שלמרות האפשרות לקרוא את המקורות על "מחוץ לחלון" כמי שחלים על חיבור וירטואלי, "אני מוצא עצמי נלקח על ידי התגובה המסורתית שקהילה אמתית דורשת קרבה למקום. מילותיו של אדם יכולות להציע נחמה, אנוחות פניו או צליל קולו של אדם יכולים להציע תמיכה, אך הם אינם תחליף למגע יד על כתף או ליטוף שיער, או חיבוק - גם אם אלה עשויים להיות שקטים. תארו לעצמכם את החירשים והעיוורים. הם לא מנותקים מחיבה. אבל התינוק שלא ניתן לגעת בו, האסיר בבידוד, אלה בסופו של דבר לבד. אני כלל לא משוכנע שכל הגדרה של קהילה, שאינה כוללת קרבה, משרתת, כראוי, את המטרה שלשמה הוקם המניין".¹⁴

הודאתו של הרב רייזנר שהוא מוצא עצמו "נלקח על ידי התגובה המסורתית" הדהדה עבורי את הביטוי הקולע שבו השתמש סולומון שכטר במאמרו הקלאסי מ-1896 על תיאולוגיה היהדות שלו, שלעתים "אדם הזקן עדיין מצהיר על עצמו ב".¹⁵ הנקודה של הרב רייזנר הייתה שלמרות ההתקדמות הטכנולוגית, הנטיות המסורתיות שלנו מושכות אותנו, לפעמים באופן נוסטלגי, למה שהכרנו בעבר. התנסחותו של הרב רייזנר על עדיפות הקרבה האישית על פני מרחק, טיעונים משכנעים החורגים מ"נוסטלגיה גרידא", בוטאה בבהירות בתשובתו של הרב אליזט דורף, שאושרה על ידי הוועדה שלנו בתקופת המגפה על הבדידות הנגרמת כתוצאה מבידוד.¹⁶ למדנו במהלך התקופה של הקורונה עד כמה קריטית הייתה הטכנולוגיה בסיפוק קהילה לאנשים שאחרת היו מבודדים. אני לא מקנא ברבנים שקדמו לנו שכיהנו בתקופת השפעת הספרדית ומגפות אחרות כאשר אנשים נאלצו להיכנס לבידוד ללא היתרונות הטכנולוגיים שאנו נהנים מהם כיום. אין ספק שיש הרבה דברים שלמדנו במהלך המגפה שישפיעו על שינויים ביהדות, כאלה שיוכרו על ידי היסטוריונים עתידיים טוב יותר מאשר על ידינו שחיינו ושירתנו בתקופה זו. האחריות שלנו עכשיו, היא לקבוע, ברגע שמצב החירום יחלוף, על אילו חידושים כדאי לשמור ואילו מהם עדיף שיישארו נחלת ההיסטוריה.

לפני 20 שנה, כשהרב רייזנר ערך חקירות לקראת מה שהיה אז תשובה חדשנית על המניין האינטרנטי, סייע הרב הלר למאמצי בית המדרש לרבנים באמריקה (The Jewish Theological Seminary) להקים פלטפורמת "למידה מרחוק". כל אחד בתחום החינוך למד כיצד להשתמש ב"למידה מרחוק" במהלך המגפה. אני למדתי להכיר איזה כלי חשוב זה יכול להיות ואני מאמין שזה ימשיך להיות מוצע כחלופה או תוספת ללמידה פנים אל פנים. מכללות ואוניברסיטאות הציעו בקיץ 2021, אם לא עשו זאת כבר קודם, סמינרים מקוונים לסטודנטים הנכנסים לשנה א' להתחיל ללמוד, לצבור קרדיטים, ולפגוש סטודנטים ומרצים אחרים לפני תחילת הסמסטר בספטמבר. אבל אחרי שחוויתי ממקור ראשון מהי למידה מרחוק (הן כמורה והן כהורה) זאת לאחר שהתנגדתי לה כל כך הרבה זמן, אני משוכנע יותר מתמיד שזהו תחליף עלוב ללמידה פנים אל פנים שבה פוגש התלמיד באופן מלא את המורה ואת שאר התלמידים. ההמלצות האחרונות של המרכזים לבקרת מחלות ומניעתן (CDC) שכל בתי הספר יפתחו מחדש ללמידה אישית בסתיו 2021 מכירות ב"מחיר שהלמידה מרחוק גבתה מהתלמידים".¹⁷ הוא הדין לגבי מניין האינטרנט. בעוד תכנת זום סיפקה הזדמנויות נפלאות לקרובי משפחה וחברים רחוקים להתחבר למניין שבעה או לתפילת בר/בת מצווה (מלבד האפשרות שסיפקה לתפילה בציבור בזמן מגפה), הזדמנויות אלה, על אף שראוי למצוא דרך לשמרן, אינן מהוות תחליף למפגש קהילתי פנים אל פנים.

¹⁴ Reisner, "Wired to the Kadosh Barukh Hu," p. 4.

¹⁵ Solomon Schechter, Introduction to *Studies in Judaism*, First Series (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1896), p. xx.

¹⁶ Elliot N. Dorff, "Loneliness, Family and Community During the Pandemic" CJLS HM 427:8.2020.

[Loneliness and Community During the Pandemic Sept 14.pdf \(rabbinicalassembly.org\)](https://www.cjls.org/wp-content/uploads/2020/09/Loneliness-and-Community-During-the-Pandemic-Sept-14.pdf)

¹⁷ "CDC Advocates Fully Reopening Schools in Fall," *New York Times*, July 10, 2021, p. A1.

<https://www.nytimes.com/2021/07/09/health/cdc-schools-reopening-guidelines.html?smid=url-share>

טענתו העיקרית של הרב רייזנר היא שאדם יכול לצאת ידי חובתו הדתית באמצעות חיבור לאינטרנט, אך לא להיספר למניין ולשמש כשליח לאחרים. כשהוא מנגיד את המקורות המחייבים את בני המניין "להיראות" זה על ידי זה עם הכלל שאדם יוצא ידי חובתו לשמוע קול שופר במעבר ליד בית כנסת בראש השנה ושמיעת קול השופר מהרחוב, כאשר יש לו כוונה לקיים את המצווה לשמוע את השופר, קובע הרב רייזנר בעקבות מסקנות התוספות בפסחים פ"ה ע"ב, ובערוכין צ"ב ע"ב, כי כדי להוות מניין צריך אדם להיות "בפנים" אך על מנת לצאת ידי חובה הוא יכול להיות "בחוץ". כך גם דרך האינטרנט, ניתן לענות אמן לקדיש ולצאת ידי חובה, אך המניין צריך להתקיים פנים אל פנים.

האם משהו השתנה מאז התקבלה תשובתו של הרב רייזנר שעשוי להצדיק מסקנה אחרת? שתי האפשרויות הברורות הן כניסת הטכנולוגיה והניסיון של המגפה. הטכנולוגיה בהחלט השתפרה, אבל הרב רייזנר אכן לקח בחשבון "חיבור אודיו-וידאו דו-כיווני בזמן אמת, שבו הפרט, למרות שאינו מסוגל להגיע ליתר חברי המניין, יכול לשוחח איתם ולראות ולהיראות על ידם".¹⁸ העובדה שתכנת זום כיום, טובה יותר וזמינה יותר ממה שהיה בשימוש בשנת 2001 לא אומרת שזהו חידוש מהותי. ולמרות שהרב רייזנר לא דמין מגפה כפי שכולנו חוונו, הוא אכן כתב כי "רק במקרים נדירים ודוחקים, בכל הנוגע לכלואים ולמאושפזים בבתי חולים, אלה הנוסעים או פשוט מתגוררים באזורים מרוחקים, בתנאי הוריקן או סופת שלגים, היתרון של שימוש זה בחיבור מרחוק למניין משכנע".¹⁹ אני לא יודע אם סגר בזמן מגפה שונה מהותית מהנסיבות המיוחדות שהרב רייזנר מונה. לרשימת הנסיבות שבהן ירצה מישהו להשתמש במניין אינטרנט, הייתי מוסיף גם חיים בתנאים עוינים שבהם אין זה בטוח לעזוב את הבית.²⁰ הרב הלר, בתשובה שאושרה מוקדם יותר השנה על ידי הוועד שלנו, מציע הבהרה מסוימת לגבי ההגדרה של "מצב חירום" וכיצד להגדיר את הפסקתו.²¹ אבל ברור שהרב רייזנר הבין שישנן נסיבות, למשכי זמן קצרים או ארוכים, שבהן אנשים יתקשו להשתתף בתפילות באופן אישי. וחץ מזה, השאלה שהוצגה מתייחסת לאפשרות של מניין זום בתקופה שלאחר הקורונה כאשר אין יותר מצב חירום. נראה, לדעתי, כי לא הופעת הטכנולוגיה ולא חוויית המגפה משפיעות על הטיעון שהוצע בשנת 2001 על ידי הרב רייזנר, במיוחד מעבר לתקופת משבר הקורונה.

הטיעון שהועלה בפני הוועדה שלנו על ידי הרב הלר, מניח מראש כי חוויית המניין הווירטואלי במהלך המגפה יצרה מציאות חדשה שבה מניין הזום יכול לשרת את העם היהודי למטרות שהן מעבר לשמירה על קהילות יחד כאמצעי חירום בשעה שלא יכלו לקיים תפילות פנים אל פנים, וכי מציאות חדשה זו זכאית לקריאה מחודשת של המקורות ולפסיקה "לא זמנית".²² כפי שכותב הרב הלר: "מניין הזום" הפך לפופולרי בדרכים בלתי צפויות. קהילות רבות שהציעו תפילות באמצעים ווירטואליים מצאו כי הנוכחות גדלה בהשוואה למספר היהודים שהשתתפו בתפילות לפני המגפה. קהילות קטנות יותר שלא היו להן המספרים לקיים מניין יומי גילו לפתע שהן מסוגלות לעשות זאת באמצעות זום. אנשים שבעבר לא יכלו להשתתף בתפילה קהילתית יומית החלו לעשות זאת".²³ ברור שיש סיבות (אנחנו יכולים לקרוא להן "קהילתיות") מדוע לתמוך במניין זום. אנסה כאן להגיב תחילה לטיעונים ההלכתיים שהעלה הרב הלר, ולאחר מכן אגיב לעניינים הקהילתיים, ולבסוף אפנה למסקנות מעשיות.

לאחר סיכום מצוין של המקורות על משמעות המניין לתפילה וכי קידוש מלא של אלוהים דורש "ציבור", מזכיר לנו הרב הלר שמה שעומד לדיון הוא לא הצורך ב"ציבור" אלא ההגדרה כיצד מורכב "ציבור". הרב

Reisner, "Wired to the Kadosh Barukh Hu," p. 8, ¹⁸

Ibid., p. 6. ¹⁹

²⁰ כפי שהסברתי לילדי בשעה שצווי הסגר הראשונים של הקורונה הוצאו ב-2020 "זה כמו לחיות במלחמה רק שאין מלחמה". באותה עת הייתי היחידי שיצא מן הבית, עורך מספר לוויית בכל יום. היה זה הקרוב ביותר שהגעתי אליו כמשרת בדומה לרב צבאי בקו החזית.

Joshua Heller, "Are We There Yet? Pandemic's End and What Happens Then" CJLS HM 427:8.2021γ. ²¹

[heller pandemic end teshuva.pdf \(rabbinicalassembly.org\)](#)

Joshua Heller, "Counting a Minyan via Video Conference" CJLS OH 55:14.2021a. ²²

כרבנים קונסרבטיביים אנו צריכים לדעת ששום פסיקה היא אף פעם לא קבועה לחלוטין.

²³ שם ע' 2. מראי המקום מכאן ואילך הם על פי המקור האנגלי של תשובת הרב הלר Joshua Heller, "Counting a Minyan via Video Conference" CJLS OH 55:14.2021a.

הלר מסכם בקטע אגדי מהגמרא שבו רבן גמליאל מדגים כיצד נוכחותו של אלוהים היא אינסופית וניתן לחוש אותה בכל מקום.²⁴ הרב הלר מציע כי טקסט אגדי זה "פותח בפנינו את הדלת לשקול האם המרחק הפיזי בהכרח מגביל את חוויית נוכחות האל".²⁵ אין ספק שהרגשת "חוויית נוכחותו של האלוהים" היא מטרה של עבודת השם בציבור שלא תמיד מושגת. הייתי מציע שבעוד שאדם יכול בוודאי לחוות את נוכחותו של האל באמצעות מניין וירטואלי, ובעוד שאדם יכול גם לחוות את נוכחותו של האל בשעה שהוא מתפלל ביחידות, אף על פי כן, המסורת שלנו מלמדת אותנו שאדם נמצא במקום הטוב ביותר כדי "לחוות את האלוהי" כאשר הוא בקהילה. אחד החסרונות של זום הוא השמע האסינכרוני, שהוביל את רוב הקהילות להחליט שעדיף לשים את כולם על מצב "השתק" למעט דיון, ואולי, הקדיש. אובדן היכולת לשיר יחד מהווה פגיעה חמורה באיכות של מה צריך מניין להיות. מרטין בובר משמר סיפור המשמש כמקור אגדי עדכני יותר על חשיבות הקרבה למוזיקה של הפולחן כפי שג'ואי וייסנברג מספר מחדש את הסיפור:

המוזיקאי זקוק לחבריו המוזיקאים, ולקהילה כולה, כשם שהם זקוקים לו. לפני כמה מאות שנים היה קשה למצוא חזן בלי המשוררים שלו, בלי חברי המקהלה שהיו מלווים את המנגינות והנוסח שלו בהרמוניה ספונטנית. סיפור אחד מספר על חזן אהוב שמת ונקרא לשיר בפני בית הדין של מעלה. כשהגיע, התעקש החזן שהוא לא יוכל לשיר יפה מבלי שזמר הבס שלו יהיה שם כדי להצטרף אליו. אז בית הדין של מעלה חיכה עד שזמר הבס מת, ואז שרו השניים יחד שוב בגן עדן. מוזיקה אמורה להיות מושרת יחד.²⁶

מסורת חסידית זו מדמינת להפליא שהשמיים עצמם יעמדו וימתו עד ששני יהודים יוכלו לשיר יחד. התפילה היהודית לא אמורה להיות מוגבלת לקול אחד כשכל השאר במצב "השתק". התפילה היהודית נועדה לערב קולות רבים הנשמעים באופן פוליפוני ולא מונופוני. זום מקשה מאד על כך. למרות שניתן לעשות "unmute" - "ביטול השתקה" כדי לומר "אמן" (כפי שדורשת "הנחיית CJLS למינינים מרוחקים" לשנת 2020), או כדי לאפשר קולות מרובים למרות העדר הסינכרוניזציה, ברוב המקרים, קולו של שליח הציבור הוא הקול היחיד שנשמע. בנוסף, כולנו חוונו את "המסך הקפוא" והשהיות ממושכות בהן איננו יכולים להישמע או להיראות בשידור חי על ידי אחרים.²⁷ כמובן שבהחלט היו גם מינינים פנים אל פנים שבהם המשתתפים ישבו בשקט ובדרכים שונות לא היו "נוכחים" לחלוטין. עם זאת, הייתי מציע שנוכחות פיזית מפצה על תגובות בלתי נשמעות באופן שמסך בזום לא יכול.

הרב הלר מצטט את דבריו של יהושע בן לוי ש"אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים". כאן בהקשר של ברכת כוהנים שבה יש חסימה בין הכהן למתברך.²⁸ עם זאת, העובדה שאותו קטע מהגמרא קובע כי שלא כמו יחידים העומדים מול הכוהנים אך עם חסימה בראייה (הנכללים בברכה), העומדים מאחורי הכוהנים מודרים מהברכה, מצביעה בבירור על כך שאנו מדברים על קרבה פיזית.

הדיון של הרב הלר בהלכה הקובעת שאנשים שאוכלים בשני בתים נפרדים אך עדיין יכולים לראות אחד את השני מצטרפים לזימון הוא מרמז²⁹. עם זאת, ברור שההלכה קשורה רק לאלה שאוכלים ומצטרפים לזימון של ברכת המזון (וככל הנראה רק לזימון של שלושה, לא של עשרה), ולא להתכנסות לתפילה במניין. ההבחנה בין שני סוגי המנינים, לזימון ולתפילה בציבור, היא יותר מאשר עניין טכני. בדרך כלל אדם אוכל ליד שולחנו ומהאוכל שלו, אבל מתפלל יחד בקהילה.

הרב הלר דן בשורה של מקורות המפרטים הקלות להצטרפות למניין, בין אם על ידי ראייה ויזואלית גם אם מחוץ לחדר, או רק בטווח שמיעה אם הם חסומים בראייה בתוך החדר. כשהוא מצטט את המקור הקלאסי

²⁴ תלמוד בבלי, סנהדרין, ל"ט ע"א. 8. Heller, "Counting a Minyan via Zoom," p.

²⁵ Heller, "Counting a Minyan," pp. 9-10.

²⁶ Joey Wiesenberg, *The Torah of Music: Reflections on a Tradition of Singing and Song* (New York: Hadar Press, 2017), p. 62, following Martin Buber, "The Cantor of the Ba'al Shem Tov" in *Tales of the Hasidim* (Tel Aviv: Schocken, 1991), pp. 61-63).

²⁷ אני מודה לרב איימי לוי על נקודה זו.

²⁸ תלמוד בבלי, סוטה, ל"ח ע"ב. 9-10. Heller, "Counting a Minyan," pp.

²⁹ שולחן ערוך, אורח חיים, קצ"ה:א. 10-11. Heller, "Counting a Minyan," pp.

בשולחן ערוך "מי שעומד אחורי בית הכנסת... ומראה להם פניו משם" כותב הרב הלר: "ברור שהאדם שעומד מאחורי בית הכנסת אינו באותו מרחב פיזי אבל הוא נספר כי ניתן לראותו".³⁰ עם זאת, נראה לי כי מגמת ההלכה היא להרחיב ככל האפשר את ההגדרה של ה"חדר" או ה"בניין" כך שניתן יהיה לשמור על מניין, אך בכל המקרים, העשרה המהווים את המניין עדיין קרובים פיזית זה לזה, היכן שהם יכולים לראות או לשמוע זה את זה. כל שהשתנה הוא הרחבת גבול המרחב הפיזי. גם המקרה שהרב הלר מצטט על אדם בבניין הסמוך לבית כנסת אבל "מראה להם פניו" מבעד לחלון שמצטרף למניין עדיין מייצג נסיבות של מרחב פיזי אחד שבו גבולות החלל מתרחבים.³¹

הרב הלר מנסה להרחיב את תחושת המרחב הפיזי שלנו מעבר למישור דו מימדי על ידי ציון הדין ב"ערוך השולחן" הדין בהכללתו של אדם בעליית גג הפונה לבית הכנסת אך בטווח ראייה (כלומר "חדר עם נוף"). עם זאת, ערוך השולחן מגביל את ההקלות שלו לשעת הדחק ורק כדי להגיע לעשירי.³²

בסך הכל, הגם שיש מסורת של הקלות במסורת ההלכתית כדי לעזור לקהילה "לעשות מניין", כולן מתמקדות בהגדרה של קרבה פיזית. כדי ליישם הקלות אלה למרחק וירטואלי, שבו יש בבירור מרחב פיזי בין המתפללים שאינו כלול במניין, זוהי הרחבה של יישומן, שלמרות שניתן אולי להציעה על ידי טכנולוגיה חדשה, היא בשום אופן לא הדרך היחידה לקרוא מקורות אלה. אפשר באותה קלות, או אף ביתר קלות, לקרוא אותם כמו הגבלת המניין למרחב של קרבה פיזית. יתר על כן, ההקלות, אשר בנויות כולן כהרחבות של קרבה פיזית, כולן (חלקן במפורש וחלקן במשתמע) מוצעות כיוצאות מן הכלל בגלל מצב חרום – "שעת הדחק". כפרקטיקה כללית, אדם לא ירצה לכלול במניין שלו את השכן מהדלת הסמוכה העומד במרפסת. הוא תמיד יעדיף שיהיו עשרה בבית הכנסת. הרב הלר מציע שנרחיב את פסיקות שעת הדחק הללו לנוהג כללי של הקמת מניין וירטואלי. הרגשתי נוח ליישם את המקורות האלה לשעת הדחק של מגפת הקורונה, כפי שהוסבר לעיל. הרב הלר מציע שניישם אותם מעבר ל"שעת הדחק" לנוהג הכללי של יצירת מניין. אולם, אף לא אחד ממקורות אלה נועד לשימוש לפני שניסינו לקבץ מניין פנים אל פנים. גם המקורות על מבנה בית הכנסת שבו לא ניתן לראות את כולם בו זמנית בגלל חסימה כלשהי אינם מייצגים מצב אידיאלי. זה קורה לעתים קרובות שאני מאבד את המניין שלי בשעה שמישהו הולך במסדרון. בשלב זה אני בדרך כלל קורא לו ואם הוא עונה לי, אז אני מחשיב את המניין עדיין בתוקף. הבעיה ביישום הקלות כאלה מלכתחילה, היא הורדת הרף ליצירת המניין. בעוד הרב הלר מסביר מלכתחילה את האטרקטיביות של "מניין הזום" לקהילות המתקשות לקיים מניין, עלינו להיות מודעים לנזק שעלול להיגרם מפסיקה שכזו לקהילות שהצליחו בעבר לקיים מניינים פנים אל פנים וכעת יתקשו לעשות זאת משום שההסתמכות על האינטרנט היא קלה הרבה יותר.

הקולא הקלאסית ליצירת מניין היא המנהג הנפוץ של פתיחת הארון כדי לצרף את "העשירי". מעולם לא שרתתי קהילה שלא שאלה אותי על כך והתעקשה שהם "תמיד עשו זאת בעבר". המנהג הוא מנהג עתיק המיוחס בגמרא לרב הונא ונדחה על ידי רב נחמן, וככל הנראה על ידי סתמא דגמרא: "אמר רב הונא תשעה וארון מצטרפין. א"ל רב נחמן וארון גברא הוא?"³³ בעוד המנהג שרד, הוא משתנה על ידי הפוסקים כך שהארון מוחלף על ידי אדם (בתגובה לאתגר של רב נחמן), אם כי קטן. כפי שמציין השולחן ערוך: "יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין, ולא נראין דבריהן לגדולי הפוסקים". ניתן להבחין בקו ההתפתחותי מארון לקטן מתוך הגהת הרמ"א: "ואפילו על ידי חומש שבידו אין לצרפו. מיהו יש נוהגין להקל בשעת הדחק".³⁴ הקולא המצוטטת מערבת קטן שמבין מה קורה, כי ההבחנה של הגעה לגיל בר מצווה היא פרט טכני שניתן לוותר עליו על מנת להגיע לעשירי. הרמ"א, בעודו חולק על הנוהג, אומר לנו שהמצדדים בו רוצים שהקטן יחזיק חומש בידו כדי לציין שהוא מסוגל לקרוא בו (ובכך מציע זכאות למניין בצורה מובחנת יותר מהסטנדרט התיאולוגי שמציע קארו). הרעיון

³⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, נ"ה:יד. Heller, "Counting a Minyan," p.12.

³¹ חיים דוד אזולאי, מחזיק ברכה לאורח חיים נ"ה. Heller, "Counting a Minyan," pp. 12-13.

³² ערוך השולחן, אורח חיים, נ"ה:כ. הלר, שם.

³³ תלמוד בבלי, ברכות, מ"ז ע"ב. בתודה לרב רוברט שיינברג שהביא לתשומת ליבי את המקור התלמודי למנהג זה ולתובנה שלו על ההיסטורי ההתפתחותית של הקולא.

³⁴ שולחן ערוך, אורח חיים, נ"ה:ד.

שהתורה כתורה יכולה להיחשב במניין הוא כמובן אבסורדי. העובדה שקארו ורמ"א מעדיפים נער טרום בר מצווה על פני הארון הדומם, אך עדיין מתנגדים לקולא, מרמזת הן על השימוש רב השנים בה בשעת הדחק והן על התנגדותם ארוכת השנים של הרבנים. אבי, הרב רוברט פיין, התנגד תמיד למנהג הזה בקהילות בהן שירת ולימד אותי לעשות את אותו הדבר. כפי שהוא היה מסביר זאת, המנהג עשוי להיות הגיוני בכפר בארץ הישנה שבו היו רק עשרה גברים יהודים מעל גיל בר מצווה. זה לא צריך לחול בקהילות שלנו בהן זה לא שאין לנו מספיק יהודים, אלא שיהודים בוחרים לא לבוא לבית הכנסת. אי-שמירת מצוות לא צריכה להוות את "שעת הדחק" שהרמ"א מקל בה. ההשלכה של השימוש בקולא הזו, לימד אבי, תהיה למעשה הפחתת הדרישה למניין מעשרה לתשעה. אותו חשש צריך לחול גם על השאלה של מניין זום. על ידי התרת קולא שנועדה במקור לשימוש רק בשעת הדחק והפיכתה לנוהג רגיל, אנחנו בעצם ננמיך את הסטנדרטים של יצירת מניין ונשחרר את הקהילות שלנו מהתמריץ לאסוף עשרה לתפילה בציבור.³⁵ אפילו הגבלת מניין זום לשעת דחק ל"קהילה הניצבת בפני תנאים דחופים אחרים ובכלל זה העדר היכולת לקיים מניין אחרת", כפי שמציע הרב הלר, תיושם ככל הנראה על ידי קהילות שאינן קטנות מכדי לקיים מניין משום שיש להן מעט מדי יהודים, אלא שיש להן מעט מדי יהודים שיתחייבו להגיע לבית הכנסת כדי לתחזק את המניין.³⁶ אני לא מאמין שהיתרונות של מניין זום שווים את המחיר הפוטנציאלי.

הרב הלר מציע מספר הצעות לתקדימים אפשריים ל"נוכחות וירטואלית". אני אדון בהם לפי הסדר.

הרב הלר דן במקורות על ראיית הירח החדש דרך השתקפות במים, או דרך העננים או בעששית (זכוכית), ולא בצורה ברורה וישירה.³⁷ הוא מבסס את השימוש בתקדים זה כחשש מפני החשבת נוכחות מעוותת כ"דבר האמיתי", ומניח שעם טכנולוגיה ניתן לקבוע אם אדם צופה בשידור חי לעומת תפילה מוקלטת. אבל אפשר לקרוא את המקורות על העדות לראיית הירח בהקשר הרחב יותר של מתן שיקול דעת מקסימלי לבית הדין על קידוש החודש (כל זה לפני שנקבע לוח השנה במאה הרביעית). אני קורא מקורות אלה יותר אודות ביסוס סמכות רבנית ביחס ללוח השנה מאשר על מהימנות ההשתקפויות. וחוף מזה, העד רחוק פיזית באופן משמעותי מהירח, אולם הירח נראה לעין.

הרב הלר מזכיר הלכה על ראיית השלהבת של נר ההבדלה דרך השתקפות (עששית או מראה).³⁸ עם זאת, נראה כי המקור עומד על כך שיש לראות את האור ולהשתמש בו, תוך דחיית האפשרות המקלה יותר.

הרב הלר דן בהלכות שונות העוסקות בשאלה האם לראות משהו דרך זכוכית או מראה נחשב כראייה ישירה. הנושא העיקרי הוא שהשתקפות של עירום דרך זכוכית או מראה נחשבת כראייה ישירה של עירום, ובכך נאסר על אדם לקרא קריאת שמע (או להתפלל תפילת עמידה) כנגדה.³⁹ ההצעה היא כי ההשתקפות נחשבת כמו הדבר האמיתי, כמו המסך במניין אינטרנט. אולם, נראה לי שהנושא הוא בבידור עניין הסחת הדעת, לא נוכחות של עירום. כלומר, אם רואים עירום של מישהו מחדר אחר, דרך השתקפות, זה מהווה עירום שאוסר על אדם לקרא שמע, ממש כאילו ראו עירום דרך חלון פתוח, או אולי מגג ארמון דוד המלך. כך מובהר על ידי הסעיף הבא בשולחן ערוך: "היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה או שעצם עיניו או שהוא בלילה או שהוא סומא, מותר לקרות דבראיה תלה רחמנא והא לא חזי לה".⁴⁰ במקרה זה, מה שאנו חוששים לו הוא הסחת הדעת כתוצאה ממראה העירום, לא הנוכחות הפיזית שלו. עירום על מסך טלוויזיה יאסור על אדם לקרא שמע בדיוק כשם שעירום בצילום או באיור יאסרו זאת. אין צורך שיהיה זה בשידור חי כדי

³⁵ ר' בהמשך הדיון דלקמן "על השימוש בשעת הדחק" על טענתי מדוע אין להשתמש בשעת הדחק בניסיונות שאינם זמניים.

³⁶ Heller, "Counting a Minyan," p. 49.

³⁷ תלמוד בבלי, ראש השנה, כ"ד ע"א, Heller, "Counting a Minyan," p. 22.

³⁸ תלמוד ירושלמי, ברכות ה:ו הלר, שם.

³⁹ תלמוד בבלי, ברכות, כ"ה ע"ב. הלר, "ספירה למניין באמצעות וועידת ווידאו", ע' 16. ר' שולחן ערוך, אורח חיים, ע"ה:ה. אני מניח בצד את העניין האחר של ראיית צואת אדם באמצעות השתקפות כי הרב הלר מסביר שזה יותר עניין של הרחה מאשר ראייה כיון שאם זה מכוסה על ידי זכוכית שקופה אדם יכול אז לומר שמע.

⁴⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, ע"ה:ו.

ליצור הסחת דעת, ומסיבה זו האנלוגיה אינה מתאימה.⁴¹ ואכן, כפי שמודה הרב הלר, מניין זום טומן בחובו פוטנציאל גבוה יותר לצפייה באנשים בהקשר בלתי הולם מאשר אם הם נמצאים פיזית במקום ציבורי.⁴²

הרב הלר דן בשאלה של ראייה הנעזרת במשקפיים או בטלסקופ, באנלוגיה ברורה למסך המחשב. הוא מצטט פוסקים בני זמננו הטוענים כי "משקפיים אינם מעכבים ביצוע של כמעט כל מצווה".⁴³ אבל השאלה היא לא אם אפשר להשתמש בטכנולוגיה מסייעת. אנו מתירים שימוש במיקרופון, בדיוק כפי שהיינו משתמשים בעזרי שמיעה. אלה אינם שונים ממשקפיים או עדשות מגע המסייעים לאדם לשמוע או לראות את שליח הציבור. הרב רחל סלסטון הציעה לי שבאופן אירוני, שידור אינטרנטי יכול להגיע למתפלל מרוחק מהר יותר ממה שמערכת הגברה יכולה להעביר לחלק האחורי של אולם תפילה גדול. אך לדעתי, הקרבה הפיזית לתפילה היא זו שנשארת הדבר הקריטי, לא השידור של קול או וידאו בסיוע אמצעי עזר. אדם הצופה במשחק כדורגל חי, למשל, יזדקק ככל הנראה לסיוע של מערכת ההגברה של האצטדיון ומסכים גדולים כדי לשמוע ולראות מה קורה על המגרש. אולם, צפייה במשחק בשידור חי בטלוויזיה מהסלון היא אף פעם לא אותו דבר כמו להיות נוכח באופן אישי. אדם קשור לאירוע באופן אישי כאשר הוא נמצא בסמיכות פיזית, ולא משנה כמה גבוה המושב והאם אפשר לראות בעיניים ולשמוע באוזניים ללא אמצעי עזר, באופן שלא ניתן לשכפל בעת צפייה מרחוק.⁴⁴ כך גם חיבור מרחוק למניין או לתפילה עדיף אמנם על לא כלום, אבל זה איננו תחליף להיות נוכח שם באופן אישי.⁴⁵

הרב הלר מכיר בהסחות הדעת בזמן שאדם נמצא על מכשיר.⁴⁶ הייתי מוסיף כי אדם יכול בקלות להשאיר את מצלמת הווידאו פתוחה ואת המיקרופון ב"השתק" ולעבוד בחלונות אחרים. "נוכח" רק בכך שנראה על ידי האחרים ובזה נספר למניין. סוג כזה של אי נוכחות, גדול פי כמה וכמה מאשר לשבת על ספסל בית הכנסת ולקרוא ספר (או אפילו לבדוק את הדוא"ל בטלפון בשעה שהוא נמצא במניין). הסחות הדעת הפוטנציאליות כשאדם מחובר למניין דרך האינטרנט די בהן כדי להתנגד להקמת מניין שכזה שלא בשעת הדחק.

על השימוש ב"שעת הדחק"

בעוד מאמר זה אינו טוען כי מניין זום מותר בעת חירום (מלבד הסיכומים של "הדרכת ה-CJLS" ועמדתי הקודמת), הוא גם לא טוען שאדם לא יכול להשתמש במניין זום בשעת הדחק. ההגדרה של שעת הדחק תלויה בסופו של דבר ברב היחיד. זה יכול להיות בגלל כל מספר של נסיבות, כגון חששות מתמשכים לגבי התפשטות הקורונה, סגירת כביש בבית הכנסת, צינור שנפרץ והצפות בבית הכנסת, מזג אוויר גרוע שבו העירייה מבקשת מהתושבים להתרחק מהכבישים, או התקפה צבאית, או חלילה, מגפה נוספת. בכל הנסיבות האלה, הרב היחיד יכול/ה להחליט לארגן מניין זום בגלל שעת הדחק. מאמר זה לא יתנגד לכך, אלא רק יטען כי כל הרשאה שכזו חייבת להיות זמנית, מוגבלת למשך תקופת החירום הספציפית.

⁴¹ הרב הלר מעלה את הרגישות ש"כקוראים מודרניים איננו יכולים להתעלם מכך שמקור זה ומקורות רבים אחרים הניגשים לשאלה זו... שמים את המוקד על כיצד גברים מגיבים לגוף האישה והיבטים להכיר בחששות המועלים על ידי מיקוד זה".

(Heller, "Counting a Minyan," p. 24, n. 92) הגם שאינני חולק בשום אופן על הערה זו, הייתי מציע שההלכה מודאגת מהסחת הדעת של אברי מין חשופים באופן כללי במהלך התפילה בין אם של גברים ובין אם של נשים. הסימן הקודם בשולחן ערוך (אורח חיים ע"ד) דן במצב שערותו של הקורא עצמו חשופה. הייתי מציע שמושג הלכתי זה מקורו בדין המקראי בשמות כ"ח:מב המחייב את הכהנים ללבוש "מכנסי בד לכסות בשר ערוה". השולחן ערוך מזכיר תחילה את הערוה של הקורא עצמו ואחר כך ערות אחרים. החשש הוא שערותו גורמת להסחת הדעת בלתי ראויה לאדם הקורא שמע ועומד בתפילה.

⁴² Heller, "Counting a Minyan," p. 27.

⁴³ Ibid., p. 25.

⁴⁴ גילוי נאות: הכותב הוא מחזיק כרטיס עונתי ותיק של הניו יורק ג'טס.

⁴⁵ כדוגמה נוספת לנחיתות של שידור מרחוק, לא מכבר חזרתי ממשלחת סולידריות רבנית לישראל בעקבות פעולות האיבה עם החמאס (הייתי בישראל בשבוע האחרון של יוני 2021). הגם שראיתי קודם תמונות וקטעי ווידאו של ההרס שנגרם על ידי טילים ששווגרו לישראל מעזה, שום דבר לא היה יכול להכין אותי לחוויה של נסיעה לאשקלון ושדרות וראיית ההרס של בתים ומבנים במו עיני (למרות שדרך המשקפיים שלי).

⁴⁶ Heller, "Counting a Minyan," pp. 35-37.

על פי הגיון זה, אינני יכול לתמוך בהצעתו של הרב הלר ששעת הדחק יכולה להיות מוגדרת כ"קהילה הניצבת בפני תנאים דחופים אחרים ובכלל זה העדר היכולת לקיים מניין רגיל אחרת", וכי בנסיבות כאלה ניתן ליצור מניין "באמצעים וירטואליים ויזואליים".⁴⁷ בעוד שרבנים צריכים להיות אופטימיים לגבי הפוטנציאל של הקהילות שלהם לגדול, אף על פי כן, קביעה כי קהילה איננה מסוגלת להחזיק מניין מתארת את הקהילה, וכזו היא איננה נסיבת חירום לשעתה. אם נתמוך בהקלות כאלה, הלחץ על רבנים פשוט "לפתוח קישור זום" בכל פעם שנדרש מניין יהיה בלתי רגיל. כל פעם שמניין לא יצליח להתכנס ייחשב כמצב חרום וכשעת הדחק. ההבחנה בין קהילות שבאמת לא יכולות לקיים מניין לבין אלה שהיו יכולות אם רק היו מתאמצות קצת יותר, הייתה מוכחת כבלתי אפשרית. וכפי שצוין על ידי עמיתים ב-CJLS, גם קהילות גדולות מתקשות ליצור מניינים. כעניין מעשי, סביר להניח שההצעה של הרב הלר תשמש להתיר מניין וירטואלי בכל פעם שמניין פנים אל פנים יכשל מלהיווצר.

הרב הלר ואני חולקים על יישום המושג "שעת הדחק". הרב הלר יישם את המושג, במקרה זה, על קהילה המתקשה להנהיג מניין פנים אל פנים. אני אחיל אותו רק בנסיבות זמניות.⁴⁸ בתשובה שלו על סיום מגפת הקורונה, מגדיר הרב הלר את שעת הדחק כ"קטגוריה רחבת ידיים בהלכה יהודית. המהות של שעת הדחק היא שבמצב דחוף, אך בשום אופן לא במצב של חיים ומוות, אפשר להסתמך על דעת המיעוט (המקלה על פי רוב) שברגיל אינה מקובלת כנורמטיבית".⁴⁹ למרות שאני מסכים ששעת הדחק לא צריכה להתייחס למקרה חירום של חיים ומוות, אני כן טוען שהיא יכולה לחול כראוי רק בנסיבות זמניות מוגבלות. עצם המילים "שעת הדחק" מצביע על כך שלא ניתן להשתמש במונח זה ככלי הלכתי החל בנסיבות כלליות שאינן זמניות. בעוד שקהילה או רב/ה עשויים לראות את העדר היכולת לקיים מניין פנים אל פנים כדבר זמני, זה אינו זהה לנסיבות של משך זמן ספציפי שבו המושג של שעת הדחק יהיה מיושם באופן ראוי יותר.

הרב הלר, בתשובתו הקודמת, מציג את המקורות ההלכתיים המרכזיים המגדירים את המושג שעת הדחק הם ראויים לבחינה כאן, שכן האופן שבו אנו קוראים אותם משפיע ביסודו על ההבדלים המעשיים בין עמדתו של הרב הלר על "מניין הזום" לשלי.

הרב הלר מצטט את הגמרא בברכות, שם מסופר על שני חכמים שהשתכרו בחתונה וכשהתעוררו כבר עלה השחר והם טרם קראו קריאת שמע של ערבית. רבי יהושע בן לוי מתיר להם לומר שמע של ערבית אחרי עלות השחר כשעת דחק.⁵⁰ הגמרא קושרת זאת לעדות המשנה על רבן גמליאל שהתיר לבניו לקרא שמע אחרי חצות כשחזרו הביתה מאוחר מבית המשתה.⁵¹ בשני המקרים, הנסיבות הבערות הן שאדם חזר הביתה מאוחר, כשהוא שיכור ממסיבה, ובמקרה כזה העמדה המקלה יותר, שגם רבי יהושע בן לוי וגם רבן גמליאל לא הסכימו איתה באופן כללי, יושמה על ידם בנסיבות מיוחדות אלה. ברור שהמשנה והגמרא מדווחות על נסיבות מסוימות של משך זמן מוגבל. שני החכמים שבאו לפני רבי יהושע בן לוי, או בניו של רבן גמליאל, לא השתכרו (אפשר להניח) בדרך כלל במסיבות והגיעו הביתה רגע לפני הזריחה לאחר ששכחו לקרא שמע של ערבית. הקולא שאפשרה להם לקרא שמע של ערבית שלא בזמנה, הוגבלה לאותו ערב. זה לא דומה לקהילה שלא יכולה לקיים מניין פנים אל פנים על בסיס קבוע.

לאחר מכן מציין הרב הלר יישום נוסף של עקרון שעת הדחק של רבי יהושע בן לוי, הפעם על תוקפו של גט שנכתב ביום אך נחתם רק בלילה.⁵² אבל במקרה הזה שוב, הנסיבות מוגבלות ודחופות. הגט מאתגר, ומעמדה של אישה ספציפית מוטל בספק. רבי יהושע בן לוי יישם גישה מקלה בשעת דחק, אך באופן כללי לא קיבל את העמדה שגט יכול להיכתב ביום ולהיחתם בלילה. יתכן שלא היה מיישם את ההקלה אלו הגורמים הרלוונטיים היו נוכחים וניתן היה לכתוב מחדש את הגט ולחתום עליו באותו מעמד. המקור מראה כי ניתן להשתמש בעיקרון של שעת דחק בנסיבות מיוחדות כדי למנוע מנשים להפוך לעגונות. יישום העיקרון

⁴⁷ Heller, "Counting a Minyan," p. 49.

⁴⁸ אני אסיר תודה לרב ברי לף שעודד אותי להבהיר את האבחנה הזו בין מסקנותיי למסקנות הרב הלר.

⁴⁹ Heller, "Are We There Yet?" p. 3.

⁵⁰ תלמוד בבלי, ברכות, ט ע"א. Heller, "Are We There Yet," p. 3.

⁵¹ משנה, ברכות א:א.

⁵² תלמוד בבלי, גיטין י"ח ע"ב. Heller, "Are We There Yet?" p. 3.

מוגבל רק למקרים ספציפיים, ואין להחילו על פרקטיקה כללית. קשה מאד יהיה לדעתי, ליישם את האנלוגיה הזו למקרה של קהילה שמתקשה באופן קבוע ליצור מניין.

מרמזת יותר על השאלה שלפנינו היא ההלכה שהרב הלר מזכיר על החלת שעת הדחק על לחם שנאפה על ידי לא יהודים בשבת. העיקרון הכללי הוא שאסור לבקש מגוי לבצע עבורנו מלאכה בשבת שאסורה ליהודים. השולחן ערוך קובע: "פת שאפה עכו"ם לעצמו בשבת, יש אוסרים ויש מתירים; ובשעת הדחק או לצורך מצוה, כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא, יש לסמוך על המתירים".⁵³ כאן, נראה כי ניתן ליישם את עקרון שעת הדחק על המצווה הרגילה של אמירת ברכת המוציא בשבת, שעשויה להיות דומה ליצירת מניין. עם זאת, אני טוען שיהיה זה מאוד בלתי רגיל לאדם שלא לרכוש מספיק לחם לברכת המוציא בשבת או לסעודת מצוה של ברית מילה. ה-"Sitz im Leben" (מושב בחיים) של הלכה זו הגיוני רק במקרה שבו אדם לא היה מסוגל לרכוש לחם בגלל מצב חירום כלשהו או נסיבות מיוחדות אחרות. בדרך כלל, אדם מכין עצמו לאכול לחם בסעודת השבת, כפי שמסמלות שתי החלות המזכירות לנו את הציווי במדבר לאסוף מנה כפולה של המן בשישי לצורך שבת.⁵⁴ היעדר הלחם בשבת בהלכה ספציפית זו היה לפרק זמן מוגבל. השולחן ערוך לא אומר שהגוי יכול תמיד לאפות לחם טרי ליהודים בשבת כי אנחנו אוהבים לחם טרי. בנוסף, בעוד שלכאורה ניתן לטעון כאן כי השולחן ערוך מרחיב את השימוש בשעת הדחק לכל מקרה של "צורך מצוה" (שניתן להחילה גם על מצוות אחרות כגון יצירת מניין), אני טוען שקריאה דקדקנית של הטקסט מוכיחה את ההיפך. השולחן ערוך מפריד בין המונח "צורך מצוה", ל"שעת הדחק" באמצעות המילה "או". אדם יכול ליישם את הקולא של לחם שנאפה על ידי גוי בשבת בגלל שעת הדחק או לצורך מצווה, כגון הסעודה שאחרי ברית מילה, או ברכת המוציא בסעודת השבת. במקום להבין את סעודת המצווה של ברית המילה או את ברכת המוציא בשבת כדוגמאות ל"שעת הדחק", אני טוען שהן מוצעות כדוגמאות ל"צורך מצוה", שהייתה אחת משתי הקטגוריות שבהן ניתן היה ליישם את הקולא הזו. הקטגוריה השנייה, "שעת הדחק", אינה מוגדרת על ידי השולחן ערוך, כנראה משום שזה יכול להיות כל סוג אחר של נסיבות דחופות שבהן אין מספיק לחם לאכול בשבת. אולי הניסוח של ההלכה נועד לומר לנו כי הקולא של התרת לחם שנאפה על ידי לא-יהודי בשבת יכולה להיות מיושמת למטרה של צורך פולחני טהור של ברכת המוציא גם אם לא היו נסיבות קיצוניות אמיתיות של מזון בלתי מספיק. עם זאת, בשני המקרים הנסיבות היו חריגות, והוגבלו למחסור הספציפי בלחם בשבת מסוימת, ולא לנוחות הכללית של אכילת לחם טרי. הרב הלר יכול היה לטעון שניתן לקיים מניין באופן וירטואלי לצורך מצווה במקום להשתמש בטיעון של שעת הדחק. אני מניח שעדיין הייתי חולק על מסקנתו אם כך היה טוען, אבל הוא אינו עושה זאת. העובדה שהשולחן ערוך מפריד בין "לצורך מצווה" ל"שעת הדחק" נראית כבאה להציע שדרישות פולחניות חוץ מעניינים דוחקים אחרים נופלות תחת קטגוריה אחרת של קולא מיוחדת. למרות שיש בכך כדי לרמז על המקרה שלנו, אני לא רואה איך המקור הזה יכול לשמש כדי לטעון שקהילה שבאופן קבוע מתקשה להרכיב מניין פנים אל פנים זוהי "שעת הדחק".

לבסוף, הרב הלר מצטט את הרמ"א המתיר חתונה שתתקיים בשבת כשהחלה מאוחר בגלל מחלוקת על הנדוניה ואז עיכוב החתונה היה גורם בושה לחתן ולכלה.⁵⁵ שעת הדחק הייתה עיכוב החתונה, הבושה הפוטנציאלית, ואובדן הכספים הפוטנציאלי. הרמ"א בוודאי לא אמר שאפשר לקיים חתונות בשבת בדרך קבע. הוא יישם גישה מקלה במקרה זה בשל נסיבות ספציפיות, לא כהתנהלות כללית.

הרב הלר מסכם את הדיון שלו ב"שעת הדחק" כדלקמן:

סוגי מצבים שעשויים להיחשב כ"שעת הדחק" עשויים לכלול הפסקת חשמל, מחסור במזון, מצב של סכסוך חמור או שבו אנשים יבואו לידי בושה אם לא ימצא פתרון. קיים תמיד הפיתוי לקחת תקדים כזה ולמתוח אותו ככל האפשר. עם זאת, אין להשתמש בנימוקי שעת הדחק כתוכנית ראשונית או כ"ברירת מחדל". ניתן לסמוך עליהם רק על ידי יחידים או קהילות העומדים בפני

⁵³ שולחן ערוך, אורח חיים שכ"ה:ד. p. 3. Heller, "Are We There Yet?"

⁵⁴ ר' שמות ט"ז.

⁵⁵ רמ"א לשולחן ערוך, אורח חיים, של"ט:ד. p. 4. Heller, "Are We There Yet?"

נסיבות יוצאות דופן. הם משקפים עד כמה רחוק אנחנו יכולים למתוח בעת התמודדות עם מצב שהוא מעבר לשליטתנו, ולא את האידיאל.⁵⁶

אני מסכים לחלוטין עם הערכה זו של העיקרון של שעת הדחק. העיקרון אמור להיות מיושם, כפי שמסביר הרב הלר, ב"נסיבות חריגות", ומשקף את הגמישות שההלכה מעניקה לרב היחיד ל"כופף את הכללים" בעת הצורך. קהילה המתקשה באופן קבוע לקיים מניין, אינה ניצבת בפני "נסיבות חריגות". כדי שנסיבות יחשבו "יוצאות דופן" זה חייב להיות למשך זמן והתרחשות ספציפיים ומוגבלים. נראה כי מצב חוזר, כגון קושי לקיים מניין פנים אל פנים, במיוחד כאשר הוא חל על קהילות המתקשות לעשות זאת באופן קבוע, לא יעמוד בסטנדרטים של הרב הלר ליישום שעת הדחק בתשובתו הקודמת. לדעתי, העיקרון של שעת הדחק בבירור לא יכול לחול.

מסקנות מעשיות

אין ספק כי הנוהג של "מניין זום" במהלך המגפה הפך את התפילה בציבור לזמינה ונגישה יותר לרבים כל כך. עם סיום מצב החירום, על הקהילות שלנו יהיה להתאים עצמן לשימוש בטכנולוגיה כדי להמשיך ולהנגיש תפילות ושאר תכניות של בתי הכנסת לאלה הנמצאים במקום גיאוגרפי אחר או שאינם יכולים להגיע באופן אישי מסיבות אחרות (כגון בריאות, עיסוק וכו'). ניתן להשתמש בשידור חי או חיבור אינטרנטי אחר. כאשר התקבלה תשובתו של הרב רייזנר לפני עשרים שנה, החלטתו לאפשר לומר קדיש מרחוק הייתה עניין תיאורטי עבור רבים מדי. עכשיו, זה מאוד מעשי, ובהתחשב בניסיון שצברנו עם הטכנולוגיה במהלך המגפה, אנחנו נמצאים כיום בעמדה שמאפשרת לנו לממש את מלוא הפוטנציאל של תשובת הרב רייזנר.

שום דבר בתשובה זו לא נועד לעסוק בסוגיית השימוש בטכנולוגיה בשבת. התשובה של הרב הלר משנת 2020, על שידור חי בשבת בוחנת ביסודיות את הנושאים הללו, וייתכן שעוד יתווספו לה מרכיבים בהמשך.⁵⁷ למעשה, רבנים רבים היו להוטים להפסיק את השימוש בזום בשבת, אך מעוניינים לשמור עליו במהלך השבוע כדי לשמור על מניין. זוהי השאלה הספציפית שנדונה כאן.

קהילות שלא יכולות ליצור מניין ללא זום יכולות להצטרף לקהילה שיש לה מניין פנים אל פנים ומשדרת דרך זום או פלטפורמות אחרות.⁵⁸ "הקהילה המארחת" יכולה להשתמש במסך גדול ובמיקרופונים כדי להבטיח כי המצטרפים באופן וירטואלי ירגישו למעשה "חלק" מהמניין עד כמה שניתן. טיפוח יחסים כאלה בין קהילות ישמש ליצור מחדש תקדים של זמנים עברו כשהקהילות הגדולות הסמוכות לקחו על עצמן אחריות לקהילות קטנות יותר. קהילות קטנות וגדולות יותר יוכלו למצא דרכים, נוסף על נגישות למניין וירטואלי, לתמוך האחת בשנייה, כגון הרחבת שירותי חינוך יהודיים ושירותי רבנים.

בעוד שצינתי במאמר זה את תמיכתי ב"מניין זום" כשעת הדחק בתקופת הקורונה, מסקנות המאמר אינן תלויות בעמדתו של אדם בנוגע לשאלה זו. טענתי היא כי בין אם הותר "מניין הזום" בעת מצב החירום לבריאות הציבור ובין אם לאו, אין להתיר זאת בעת שמצב החירום הוסר. התשובה של הרב הלר, שאושרה מוקדם יותר השנה על ידי הוועדה שלנו, נותנת שיקול דעת מקסימלי לרב ולקהילה היחידים בקביעה מתי יוסר מצב החירום.⁵⁹ ברגע שהרב היחיד והקהילה קובעים זאת, שעת הדחק שהתירה קיום מניין וירטואלי כבר לא בתוקף.

הערה על שבעה: לאורך כל תקופת המגפה עבדתי עם משפחות כאלה שלא רצו "שבעה בזום" ומשפחות שכן. עבור אלה שרצו, המניין הווירטואלי היה חזק למדי כשהוא מספק הזדמנות לנחם את האבלים על ידי חברים וקרובי משפחה מכל רחבי העולם שלא היו מסוגלים לבקר באופן אישי. עם זאת, לא הייתי תומך

⁵⁶ Heller, "Are We There Yet?" p. 4.

⁵⁷ ר' גם את העמדות התומכות והמתנגדות לתשובת הרב הלר על שידור חי בשבת באתר ועד ההלכה על אורח חיים ש"מ:ג 2020, כל עבודה עתידית בשאלת השבת תידון באורח חיים ש"מ:ג.

⁵⁸ כפי שהוצע על ידי הרב רוברט שיינברג, Heller, "Counting a Minyan," p. 41.

⁵⁹ See Heller, "Are We There Yet?"

בהמשך קיום מניין שבעה בזום מעבר לשעת החירום בגלל החשש שאם קהילה תדע שהיא יכולה ליצור מניין בזום לא יהיה לה תמריץ לבקר את האבלים באופן אישי, ועד כמה שאפשר לנחם את האבלים בזום, זה לא תחליף ממשי לביקור האבלים פנים אל פנים, לשבת איתם, להסתכל בתמונות של המנוח, להסתכל יחד באלבום החתונה או בר/בת המצווה, ולחלוק כוס קפה. ואכן, בתי כנסת בונים קהילות של תמיכה על ידי לימוד חבריהם כיצד לבצע ביקור תנחומים. עם זאת, הרב יכול גם לאפשר "שיחת שבעה בזום" או אפילו "אזכרה בזום" רשמית יותר, כך שהאבל יוכל להפיק תועלת מהאופן שבו למדנו להשתמש בטכנולוגיה. אנחנו יכולים לאפשר זאת מבלי להשתמש בזום כדי ליצור את המניין.

אם אבל יחיד מעדיף מניין שבעה בזום, בין אם משום שלא נוח לו לבוא במגע עם אנשים בגלל הקורונה או בגלל בעיות בריאותיות אחרות, למרות שהמדינה, הרב והקהילה הסירו את מצב החירום, או מכל סיבה אחרת, הרב עדיין יכול לבחור לאפשר מניין וירטואלי כזה לאבל מתוך הבנה שסמכותו של הרב כמרא דאתרא איננה חודרת לתוך בתייהם הפרטיים של החברים שלנו. כאשר אנו נמצאים בביתו של אדם אחר, אנו יכולים לכבד גישה שונה לשאלת מניין הזום, במיוחד כזו שקיבלה תוקף שווה על ידי הוועדה שלנו. בין אם נוח לרב להוביל מניין כזה ובין אם לאו, זוהי החלטה אישית, שכן תפקידו העיקרי של הרב בהקשר זה הוא כרועה רוחני ולא כסמכות הלכתית. אני מציע שקהילה תדע להבחין בין מה שרוב מתיר למען ניחום אבלים בביתם לבין מה שרוב מתיר לבית הכנסת עצמו. לעתים קרובות מצאתי את עצמי מוביל מניין שבעה מול שולחן המכיל נקניקים וגבינה על אותו מגש. במקרה של שבעה בזום, המשפחה בחרה בגישה חלופית הקיימת בתוך התנועה שלנו. אם למדנו לחיות עם בחירת התפריט שלהם, קל וחומר שעלינו לכבד את בחירת הגישה ההלכתית שלהם לקיום המניין.

בעוד שאני טוען שקהילה יכולה לעשות את ההבחנה בין מניין זום שמתארח בבית פרטי (בין אם זה בית אבל או לא) לבין בית הכנסת, אני לא מאמין שהבחנה בין התרת מניין זום בימי חול בלבד, אבל לא בשבתות ובחגים תחזיק. ברגע שמניין דרך האינטרנט מותר ביום חול, הלחץ על הרב לספור את האנשים המחוברים בשבתות ובחגים יהיה משמעותי, אלא אם כן כמובן לא משתמשים בחיבור האינטרנט בשבת.

הערה על קדיש האבלים: "הנחיות ה - CJSLS למניינים בתקופת הקורונה" משנת 2020 של הרבנים דורף וברמש מפרטות אפשרות להתיר מניין זום לאמירת קדיש האבלים בלבד. ישנם מקורות משמעותיים המצוטטים כמו משנה מגילה ד:ג שמשמטה את הקדיש מרשימת הדברים הדורשים מניין, כמו גם תשובתו של הרב יצחק זילברשטיין המתירה אמירת קדיש במקום שאנשים מפוזרים על פני השדה (כלומר, בית קברות) אך עדיין יכולים לראות זה את זה.⁶⁰ מלבד העובדה שהשמטת הקדיש מהרשימה במשנה, כמו גם מהתלמוד, היא ההגדרה של "טיעון מן השתיקה" (אקס סילנטיו), התקדים של יצחק זילברשטיין עדיין מניח קרבה פיזית. תקדים זה שימושי כשעת דחק כאשר אנו עורכים טקס קבורה וחסרים מניין. הקשר זה עשוי להיות מורחב למניין זום במהלך מגפה, כפי שהותר כאפשרות בתשובת הרב ברמש "כיצד לומר קדיש אבלים בשעה שמרוחקים פיסית במהלך מגפה".⁶¹ אבל הקשר זה איננו מורחב, כך נראה לי, לפרקטיקה כללית. חוץ מזה, היעדרו של הקדיש מרשימת ה"דברים שבקדושה" במשנה ובתלמוד המחייבים מניין מקבל פיצויו על ידי השולחן ערוך, הקובע את הלכות יצירת המניין באופן ספציפי בהקשר של אמירת קדיש. עצם הכותרת של סימן נ"ה בשולחן ערוך היא "דיני קדיש".⁶² גם אם ניתן להחשיב קבורה שבה לא ניתן

⁶⁰ משנה, מגילה, ד:ג, תלמוד בבלי, מגילה, כ"ג ע"ב, יצחק זילברשטיין, חשוקי חמד לברכות כ"א ע"ב (עמ' 135)

⁶¹ Barmash, "How to Recite Mourner's Kaddish," p 2.

⁶² בתנאי שאפשר להבחין בין קדיש אבלים לשאר הקדישים שחייבים בהם כגון חצי קדיש וקדיש שלם, במיוחד כשהשולחן ערוך, בעודו דן במניין בהקשר של קדיש, לא דן באופן ספציפי בקדיש אבלים. עם זאת, נראה לי שיהיה קשה לשמר אבחנה זו. בכמה קהילות קדיש דרבנן נחשב כקדיש אבלים. במניין שבעה ובתשעה באב אנו משמטים את שורת "תתקבל" ובכך למעשה הופכים את הקדיש שלם לקדיש אבלים. האם קדישים אלו יחשבו ככאלה שחייבים בהם ודורשים מניין פנים אל פנים או כאלה שאין מחוייבים בהם ומותרים ל"מניין זום"? בנוסף לקשיים שעולים כתוצאה מהפרדת ההלכות של קדיש אבלים משאר הקדישים, עלינו גם לקחת בחשבון שלאפשר לאבל לומר קדיש זה בדרך כלל מניע עיקרי להגיע למניין. בעוד שהרב הלך כותב ש"זה מצער שעבור כמה, הקדיש הפך לזנב שמכשך את הכלב' להשתתפות במניין יומי" (הלך, "ספירה למניין" ע' 30) אסור לנו להיחפז ולבטל את המוטיבציה להשתתפות גם אם היא "מצערת". ובעוד שמוטיבציות חיוביות הן אלה שצריכות לתמוך ביצירת מניין לתפילה, היצר הטבעי לתמוך באבלים ולספק להם קהילה, איננו שלילי כלל ועיקר. (הגם שהוא עדיין "מצער" לאבל) דחף זה מציין את החשיבות של קהילת פנים אל פנים שעלינו להיזהר שלא לפגוע בה.

לאסוף מניין כ"שעת דחק" ולכלול משתתפים וירטואליים במניין כדי לומר קדיש, אין להחיל את ההקלה הזו, או הקלות אחרות עבור בית הקברות, לצורך שימוש כללי.

מעבר לטייעונים ההלכתיים בעד או נגד מניין אינטרנט, החשש "הקהילתי" המשמעותי ביותר הוא הפגיעה הפוטנציאלית באופי הקהילה. בעוד המסורת שלנו מלמדת אותנו שאלוהים נגיש באמצעות תפילה בכל מקום ובכל זמן (אפילו מבעד "מחיצה של ברזל"), בכל זאת, אנו מתאספים לתפילה לא ב"בית האלוהים" אלא ב"בית הכנסת". בעידן של התבוללות וזהות יהודית שוקעת, מוסד בית הכנסת ממלא תפקיד קריטי בהבאת יהודים יחד. לא צריך מניין כדי להתפלל. מה שכן צריך מניין (ובית כנסת) בשבילו זה לפגוש יהודים אחרים, למצוא קהילה. הרחבות וירטואליות של תפילות ותוכניות בתי כנסת צריכות להיות מנוצלות ככלים שימושיים, אך לעולם לא כתחליף למפגש של איש את רעהו פנים אל פנים.

פסק דין

בעוד שיש מתירים מניין מרחוק ב"שעת הדחק" - במקרה זה, משבר הקורונה ומצב החירום לבריאות הציבור - נסיבותיה של שעת הדחק חייבות להיות בעלות אופי זמני של משך זמן מסוים, וככאלה, לא ניתן להרחיבן לקהילה המתקשה לקיים מניין. בנסיבות "רגילות", תתקיימנה מסקנות תשובתו של הרב רייזנר משנת 2001, לפיה ניתן להצטרף למניין מרחוק כדי לצאת ידי חובה, אך לא ניתן לקיים מניין מרחוק.